

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
VILÁGGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZET

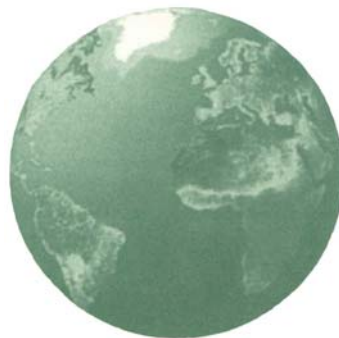
Műhelytanulmányok

81. szám

2008. december

Kőrösi István

**AZ ÁLLAM GAZDASÁGI SZEREPVÁLLALÁSÁNAK
ÁTALAKULÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN**

1014 Budapest, Orszagház u. 30.
Tel.: 224-6760 • Fax: 224-6761 • E-mail: vki@vki.hu

BEVEZETÉS

Az állam gazdasági szerepe a XXI. században jelentősen átalakul. Gazdaságstratégiai, gazdaságpolitikai, társadalmi, értékrendbeli, demográfiai változások teszik ezt elengedhetetlenné. A szociális piacgazdaság német, skandináv, francia, Benelux és más modelljei a XX. század közepén választ adtak a II. világháború utáni helyzetben a fejlődés akkori kihívásaira. Ezek a modellek erényeikkel és hibáikkal együtt körülbelül az első olajválságig voltak hatékonyak. Utána mindinkább nyilvánvalóvá váltak a jóléti állam finanszírozási akadályai, a *keynesi* újraelosztás korlátai és a hatékonyság romlása.

A XXI. század elején Európának két óriási kihívással kell szembenéznie:

- 1) az USA technológiai, pénzügyi, politikai, stratégiai fölényével és
- 2) a harmadik világ növekvő versenyével a standard termékek terén, sőt a technológiai közép- és felső mezőnyben is (különösen Kína, India, valamint a kis-tigrisek rohamos előretörésével).

Mi lehet a válasz? A fenntartható (a növekedésen túlmutató) fejlődés és a pénzügyi egyensúlytalanság egyidejű, megfelelő kezelése, ami az állam gazdasági szerepvállalásának ésszerű, célszerű átalakítását igényli, s benne a jóléti ellátórendszerek reformját. A XXI. században az állam gazdasági szerepe átépül, s ez érinti az intézményrendszert, a szolgáltatásokat, az eszközrendszert, a finanszírozást. Európának sajátos értékei és érdekei alapján kell választ találnia a szociális piacgazdaság megújításának, alapvető átalakításának kérdéseire. Az alapvető feladat, hogy miként lehet összeegyeztetni a fejlődés és a pénz-

ügyi egyensúlyhiány csökkentésének a szempontjait az újraelosztási rendszer szükséges reformjával.

Napjainkban kulcsszerepe van az állam gazdasági szerepvállalása átalakításának, a nemzetközi versenyképesség javításának, a humán tőke fejlesztésének. A gazdaság fejlesztésének, a versenyképesség komplex javításának és a pénzügyi egyensúlyi követelmények teljesítésének nehéz, de együttes útját kell kimunkálni és követni. A stabilitás a kiegyensúlyozott, fenntartható növekedés és a növekedésen túlmutató fejlődés alapja. Azért elengedhetetlen a komplex fejlődésre helyezni a hangsúlyt, mert a statisztika GDP-növekedést mutat ki akkor is, ha például a közlekedési dugók miatt tíz százalékkal nő a benzinfogyasztás és a környezetszennyezés, de az autósok később érnek el céljukhoz. Ez ugyan fogyasztásnövekedés, de semmiképpen sem pozitív fejlődés.

1) A STABILITÁS ÉS A FEJLŐDÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI

Stabilitással a fejlődésért! Hangsúlyozni kell ezt az összefüggést, mert a gazdasági és a pénzügyi egyensúlyhiány a fejlődés aggasztó gátjai korunknak. Nem véletlen, hanem a történelemben igazolt tények, példák sora bizonyítja, hogy a gazdasági-pénzügyi stabilitást megteremtő országok egyben a gazdasági növekedés terén és a szociális jóléti rendszer kiépítésében is élen jártak. A legjobb példa volt erre Németország vagy a skandináv országok. Az *erhardi* mágikus háromszög, a fő gazdaságpolitikai célok (1) az alacsony infláció, (2) a lehetőleg teljes foglalkoztatás és (3) a külgazdasági egyensúly (illetve aktívum)

biztosítása voltak. A növekedés megvalósulását oly természetesnek tartották az előbbieknél, hogy azt először fel sem vették a fő gazdaságpolitikai célok sorába. Erre csak 1967-ben, az NSZK első minirecessziója idején került sor. Így vált a növekedési céllal a mágikus háromszög négyesszögé.

Az egyensúlyhiány kialakulása szerte Európában az államháztartási kiadások túlzott növekedésével kezdődött, amellyel a bevételek egyre kevésbé tudtak lépést tartani. Az 1973. és 1979. évi olajválság és az 1974–75-ös recesszió során a reálbevételek csökkentek, míg a kiadások meredeken emelkedtek, így tartós strukturális államháztartási deficit alakult ki. A 70-es évek elején sok minden alapvetően megváltozott. A keynesi–neokeynesi gazdaságpolitika korlátaiba ütközött, a GDP újraelosztását nem lehetett a korábbi ütemben tovább növelni, megjelent a tartós munkanélküliség, lelassult a növekedés, a standard piacok egyre telítettebbé váltak. A tartós munkanélküliség drámaian növelte a problémákat. Hatalmas adó- és járulékbévételek estek ki, a munkanélküliek és a munkanélküliségtől fenyegetettek körében nem nőtt, gyakran csökkent is a fogyasztás, az államháztartásban pedig a strukturális deficit növekvő adósságállományhoz vezetett. A jóléti rendszerek finanszírozása egyre nehezebbé vált. A szociális piacgazdaság adenaueri–erhardi modellje évtizedekig példaadó volt, és koncepcióját tekintve ma is az. Alapvető elemeit, a teljesítményösztönzést, a szubszidiaritást és szolidaritást elveinek egyidejű érvényesítését a 21. századi gazdaságpolitika koncepciójának és stratégiájának is kulcskérdésként kell kezelnie.

A stabilitás és a fejlődés nem ellentétek, hanem egymást kiegészítik, feltételezik. A probléma gyökere ott van, hogy rö-

vid távon a kormányok megpróbálják deficit vállalásával is felszórni a növekedést, ami időlegesen sikerülhet is. Arról van szó, hogy azt hirdetik és gyakorolják, hogy érdemes, illetve szükséges akkor is a kiadásokat növelni, ha arra nincs fedezet. Így hiteltől lehet finanszírozni új állami beruházásokat, s ezzel munkahelyeket teremteni, ami pótlólagos GDP-növekedést generál. Létrejönnek az új kapacitások, az új munkahelyek, a növekvő fogyasztás, amelyek hasznából, az adóbevételek és a járulékok növekedéséből majd szánálni kívánják a költségvetést. A megközelítés tetszetős, a deficitfinanszírozás csaknem elkerülhetetlennek és hasznosnak látszik. A leggyakrabban azonban kiábrándulás és kumulálódó adósság következik, mert a szándékolt beruházások elhúzódnak, megdrágulnak, vagy a tervezett piacbővülésnek csak egy része jön létre. A felvett hitelekkel finanszírozott hiány visszafizetésének feltételei nem, vagy csak részben teljesülnek. A költségvetési hiány kumulálódik, és növekvő adósságszolgálathoz vezet. Több EU-tagállam jelenleg többet költ már adósságszolgálatra (törlesztésre és kamatokra), mint ésszerű új beruházásokra. Adósságcsapda alakult ki. Miként érinti mindez a szociálpolitikát és a szociális jóléti ellátórendszereket? A kérdés komplex elemzést és választ igényel. Megfontolandó szempontok ehhez az alábbiak:

- * Az EU-15-ökben a 2010-ig terjedő időszakban a GDP várható növekedése az USA-hoz és a világgazdaság dinamikus térségeihez képest viszonylag lassú, átlagban évi 2,0 százalék, az egy főre jutó éves GDP-növekedés valószínűsíthetően ugyanennyi, ami a pénzügyi egyensúlyhiány csökkentésének kényszere mellett behatárolja a mozgásteret.
- * Az elvonások aránya középtávon nem csökkenő, az adóterhek (különösen a

vállalati adók) valamelyest mérséklődnek ugyan, de a járulékbefizetési terhek mind az egészségbiztosítási, mind a nyugdíjrendszer finanszírozhatósági problémái miatt tovább növekednek.

- * A szociális ellátórendszerek működési költségei, inflációja messze meghaladja a nemzetgazdaságok átlagos inflációs ütemét. A jóléti rendszerek működésében mindenütt átlagon felüli drágulást tapasztalunk.
- * Az egy keresőre jutó eltartottak száma emelkedik az EU-tagországokban, különösen Németországban és Magyarországon. 2025–2030-ig mindkét országban mintegy 30 százalékkal nő az egy keresőre jutó eltartottak aránya. Ez rendkívül megterheli az ellátórendszereket. Az uralkodó demográfiai trendeknek megfelelően egyre kevesebb gyermek születik, s a fiatalok egyre később lépnek munkába, mivel egyre tovább tanulnak. Az oktatásban való részvétel emelkedő aránya rendkívül pozitív társadalmi jelenség, de finanszírozási szempontból problémát jelent a bevételkiesés. Az életkor meghosszabbodásával nőnek a nyugdíjkassza terhei. A nyugdíjasok egy élet munkája és járulékfizetése után teljes joggal méltányos reál és nem nominál értékű ellátásra tartanak igényt. A nyugdíjalapok biztonságos működtetéséhez több évtizedre szóló, működőképes rendszert kell kialakítani. A finanszírozhatóságot biztosító konstrukciók kialakítása, a gazdasági-pénzügyi konzisztencia és a társadalmi elfogadás egyidejű biztosítása rendkívül nehéz, de feltétlenül megoldandó feladat az EU-országokban.

Az állam gazdasági szerepének megítéléséről rendkívül eltérő, egymásnak ellentmondó koncepciókkal találkozunk az Európai Unióban (és világszerte). Az állam

szerepvállalása, annak dimenziói, céljai, intézmény- és eszközrendszere, a beavatkozás mértéke, hatóköre, ráfordításigényessége és eredményessége igen eltérően alakult az EU-országokban a közösség 50 éve alatt, és jelenleg is különböző tendenciáknak vagyunk tanúi. Az állam szerepe nagymértékben változott az elmúlt fél évszázadban, a XXI. század első évtizedében pedig e szerepvállalásban alapvető változások bontakoztak ki, s új kihívásokra kell választ adni elméleti, stratégiai, politikai, gazdaságpolitikai, szociális és mentális téren egyaránt.

A „láthatatlan kéz” liberális, neoliberais megközelítése egyoldalú, a piac önszabályozó képessége számos területen rosszul vagy egyáltalán nem működik. Az állam „mindenhatóságába” vetett elméletek szintén csúfos, döntő vereséget szenvedtek, összeomlottak. Az állami beavatkozás, újraelosztás aránya nem lehet sem 0, sem 100 százalékos; történelmi periódusonként és a fejlődés jellegének módosulásával változik. Jelenleg az EU-ban a megtermelt bruttó hazai termék 40-50 százalékát osztja el újra az állam az államháztartás révén. (A skandináv országokban az újraelosztás mértéke hagyományosan nagyobb, Nagy-Britanniában és Írországból kisebb.) Az 1990-es évek közepéig a legtöbb EU-országban tendenciaszerűen megnőtt az állami kiadások aránya a GDP-hez viszonyítva. Azóta viszont stagnál, illetve csökken. Az újraelosztás fogadtatása addig volt pozitív a vállalatoknál és a lakosság körében, amíg az állami költségvetés a közületi infrastruktúra, a közszolgáltatások bővítése és javítása, a jóléti rendszer kiépítése és fenntartása terén jó vagy elfogadható teljesítményt nyújtott. A legutóbbi két évtizedben az újraelosztás hatékonysága rendkívül megromlott, s az állam növekvő kiadásait egyre inkább a bürokrácia nyelte el; az

állami beruházások gyakran romló jövedelmezőséggel vagy veszteségesen működtek. Az állam működtetése egyre drágább lett, miközben a diszfunkciókból származó veszteség, hiány növekedett.

Korunkban négy alapvető világgazdasági folyamat zajlik: 1) a globalizáció, 2) az integráció, 3) a regionalizmus-szubregionalizmus felértékelődése, 4) az állam szerepének (benne különösen gazdasági szerepvállalásának) gyökeres átalakulása, átalakítása. Felértékelődik az aktív alkalmazkodás és annak minősége, eredményessége, a versenyképesség feltételrendszerének javítása.

Miként érintik ezek az állam szerepét a jelenben és a jövőben? Nyilvánvalóan állami feladat magának az államnak az önfenntartása, a közigazgatás, a jogrendszer, a közrend és a közbiztonság biztosítása. Az intézmény- és eszközrendszer azonban e területeken is megújítandó, ésszerűsítendő. Az EU elmúlt ötven éve is bizonyítja, a XXI. században pedig méginkább nyilvánvaló, hogy (1) az egészségügy, (2) az oktatás, a tudomány, a kutatási-fejlesztési és az innovációs szféra, (3) az infrastruktúra, (4) a környezetgazdálkodás meghatározóvá vált a komplex, fenntartható fejlődés biztosításában, a jólét növelésében és a világgazdasági versenyképesség javításában. Az említett területeken az állam szerepvállalásának fontossága nemhogy csökkenne, hanem megnő. Ez azt bizonyítja, hogy növekszik a gazdasági struktúra optimalizálásának fontossága, amelynek nem a piac vagy az állam, hanem az állam és a piac ésszerű kapcsolatrendszerére kell épülnie. „Annyi teret a piacnak, amennyit csak lehetséges, és annyi szerepet az államnak, ami a piac zavartalan működéséhez szükséges” (Müller–Armack). A közjavak iránti kereslet bővül; a közoktatástól, az egészséges ivó-

vízellátáson át a gyors és ésszerű ügyintézésig.

Az állam közvetlen gazdasági beavatkozása a legtöbb területen visszaszorulóban van, viszont növekszik a közvetett, iniciálós, a kezdeményezések keretfeltételeit, tágabb értelemben vett környezetét biztosító szerepe, a versenyképességet ösztönző ésszerű gazdaságpolitikájának jelentősége. Az EU kvázi egységes belső piacán szabad devizaáramlás mellett megnő a gazdaságpolitikák versenyének jelentősége. A versenyképesség növelése egyszerre igényli a fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtését, a világgazdasági pozíciók erősítését (döntően a minőség és a cserearányok javítása révén), az életszínvonal és az életminőség javítását. A gazdasági fejlődés és a pénzügyi egyensúlyhiány csökkentése csak egyszerre vezethet sikerre, de jelenleg e téren nagy különbségeket és divergenciákat tapasztalunk. A fejlődés és az egyensúly problémáira a választ elsősorban az emberi erőforrás fejlődése, a humán potenciál és a munkaerő-állomány szakképzettségének érdemi és folyamatos javítása és minőségi felértékelése jelentheti, ami az ezt szolgáló gazdaságpolitika megfelelő aktivitását és ráfordításait igényli.

2) A GAZDASÁGPOLITIKAI CÉLOK ÉS KILÁTÁSOK AZ EU-15-ÖKBEN

Az EU-15-ök országaiban jelenleg a legfontosabbnak tartott célok (i) a növekedés biztosítása, (ii) az infláció alacsonyan tartása, (iii) a munkanélküliség csökkentése, (iv) az államháztartás pénzügyi stabilitásának biztosítása, (v) a világgazdasági pozíciók javítása és a fizetési mérleg egyensúlyja.

(i) A GDP növekedési üteme a 2005–2008-as időszakban az 1,5-2,9 százalékos sávban mozog az EU-15-ökben és az euróövezetben egyaránt. Az EU-15 átlagánál tartósan lényegesen magasabb növekedési ütemet csak Írországban, Luxemburgban és Finnországban találunk, de 2007–2008-ban ezekben az országokban is mérséklődött a növekedés. A korábbi években az ír gazdaság növekedése a páratlanul kedvező gazdasági keretfeltételeknek, az ösztönző gazdaságpolitikának és a beruházások tartósan kedvező alakulásának volt a következménye. Luxemburg esetében az ország tőkepiaca, pénzügyi szolgáltatásai játsszák a döntő szerepet. Finnországban az ország lehetőségeit maximális mértékben mozgósító, kiaknázó gazdaságpolitika játszotta és játssza a motor szerepét. A magas hozzáadott érték, a humán tőke kimagasló szerepe, a fejlett jóléti állam szociális biztonságot nyújtó feltételei, az exportorientált beruházások, a termelés hagyományosan jó minősége, a rendkívül fejlett infrastruktúra mind-mind a finn gazdaság versenyképességének tartós pillérei. Finnország exportszerkezetét tudatosan építették rá a fő felvevő piacok importkeresletére. Ez a fontos körülmény igen megkönnyíti a finn exportképesség fenntartását, sőt további erősítését.

A nagyméretű EU-országok általában a közösségi átlag alatti növekedési ütemet értek el az utóbbi években, ellenben a skandináv országok, a Benelux államok és a mediterrán országok (Olaszország kivételével) rendszeresen átlagon felüli növekedést produkálnak. 2005 és 2008 között Németországban a GDP-növekedés a 0,8-1,8 százalékos sávban mozog, Franciaországban 1,8 és 2,2 százalék között, Olaszországban 0,2 és 1,9 százalék között ingadozik.

A növekedési ütemek összehasonlítása arra a következtetésre vezet, hogy a gazdasági struktúrájukat gyorsan korszerűsítő, nyitott, expanzív és jól reagáló kisméretű államok megfelelő gazdaságpolitika esetén sikeresebben nézhetnek szembe korunk kihívásaival. Írország a tartósan magas ütemű modernizációs beruházások jótékony hatásainak, Finnország a jó gazdaságpolitika, a fejlett képzési rendszer, az exportorientált termelés, a kiemelkedő szociális biztonság együttes ösztönző erejének példáját mutatja. Luxemburg a kis ország nemzetközi tőkevonzó szerepének, fejlett bank- és biztosításiügyi szolgáltatásainak köszönheti jólétét, tartós növekedését, kiemelkedő életszínvonalát.

Az EU az integrációs törekvések előrehaladása ellenére sem alkot gazdasági egységet. A fejlettségbeli, regionális, strukturális, termelékenységbeli, vásárlóerőben mutatkozó különbségek sokkal nagyobbak az EU országai között, mint az USA-ban. Az EU számára a gazdaság széttöredezettsége, fregmentáltsága marad a legnagyobb hátrány az USA-val szemben a belátható jövőben.

(ii) Az inflációs ráta leszorítása és alacsony szinten történt harmonizálása a következő évekre is pozitív hatást ígér, s az áremelkedés kordában tartása folytatódik. A belső erőviszonyok hatására nem várható az infláció gyorsulása; a világpiacon energiaárak radikális emelkedésének folytatódása (különösen a kőolajé és a gázé) érzékeny termelői és fogyasztói áremelkedéssel járhat.

A 2005–2008-as időszakban a fogyasztói árszínvonal növekedési üteme az EU-15-ökben és az euróövezetben egyaránt viszonylag stabil, illetve enyhén emelkedő, 2,2-2,7 százalékos éves növekedést mutat. 2005 és 2008 között a német fogyasztói árszínvonal az 1,7-2,3 százalékos sávban mozog, a francia infláció 1,5-2,6 százalé-

kos, Olaszországban 1,9 és 2,8 százalék között mozog. Tartósan a legkisebb inflációt Ausztria, Hollandia, Finnország, Svédország és Nagy-Britannia éri el, ahol két százalék körüli, sőt több évben jelentősen ez alatti inflációs ütemet találunk. Nemzetközi összehasonlításban az USA-ban a jelzett időszakban ennél magasabb, de csökkenő ütemű inflációt tapasztalunk, mértéke 3,4-ről 2,8 százalékra csökken. Japánban a fogyasztói árszínvonal 2005-ben 0,3 százalékkal csökkent, 2007-ben 0,1 százalékos volt az emelkedés, 2008-ban várhatóan 0,7 százalék, azaz az elmúlt években csaknem teljes fogyasztói árstabilitás tapasztalható.

(iii) A gazdaságpolitikai prioritások közül a foglalkoztatás javításának célja továbbra is gondok forrása, mivel a munkanélküliség még mindig kiterjedt, igaz, 2005 és 2008 között folyamatosan mérséklődő tendenciát mutat. Ebben az időszakban Németországban a munkanélküliségi ráta 10,6 százalékról 7,6 százalékra csökken, Franciaországban 9,3-ról szintén 7,6 százalékra, Olaszországban 7,7-ről 6,0 százalékra mérséklődik. Az EU-15-ök közül a legmagasabb arányú munkanélküliséget tartósan Spanyolországban, Portugáliában és Görögországban találjuk, ahol a 8-9 százalékos sávban mozog. Az euróövezetben a munkanélküliségi ráta a jelzett időszakban 8,9-ről 7,2 százalékra csökken. Az USA-ban 2008-ban 5,4, Japánban 3,7 százalékos arányt várnak. (Eurostat, 2008).

Az EU az elmúlt két évtizedben a munkanélküliség kezelésében jelentősen gyengébb bizonyítványt ért el az USA-nál és Japánnál. Igaz viszont, hogy az EU-ban jóval alacsonyabb a gyengén fizetett „McDonalds”-munkahelyek száma és aránya, de a *high tech* munkahelyek száma is kedvezőtlenebbül alakult az amerikaiaknál. Az EU-ban a tagállamok közötti jelentős

különbségekkel ugyan, de átlagosan lényegesen nagyobb a szociális védelem és a munkanélküliség esetén nyújtott jóléti juttatások aránya, mint bárhol a világ más térségeiben.

A szociális védelem magasabb foka a társadalmi stabilitás révén nemcsak megtérül, de Nyugat-Európa szociális biztonsága az életminőség fontos tényezője, sőt a társadalompszichikai hatások révén jelentős stabilitási tényező, a „jól-lét” egyben a fejlődés stabilabb útjának alkotórésze is. Ez a biztonság és a vele járó biztonságérzet az 1990-es években és az ezredforduló után az EU-országokban jelentősen erodálódott. A munkavállalók nemcsak konkrét munkahelyüket érzik egyre veszélyeztetettebbnek, hanem munka- és életkörülményeik romlásától is tartanak, s különösen a munkahelyi helyzet, a foglalkoztatási feltételek rosszabbá válásától félnek. Bár a munkanélküliség elleni küzdelmet és e feladat fontosságát EU-szintű közösségi prioritásként deklarálták 1998-ban, majd ezt többször megerősítették, a konkrét munkaerőpiaci intézkedések, programok, beruházások az egyes tagországok kompetenciájában maradtak.

Nemzetközi összehasonlításban nézve, az EU-beli relatíve magas munkanélküliség számos összetett tényezőre vezethető vissza. Szerepet játszik benne az amerikaihoz képest kevésbé gyors struktúramegújítás, a szolgáltatások bővülésének lassúbb üteme, a magánberuházások továbbra is főleg racionalizáló, munkaerő-helyettesítő jellege, a közületi munkahelyteremtés visszaszorulása.

(iv) Az államháztartás hiánya az EU-országokban súlyos gondok forrása. Az állami költségvetési bevételek a növekedés lelassulása miatt reálértékben egyre lassabb ütemben bővültek. A költségvetési kiadások viszont reálértékben (is) egyre nőttek, ré-

szint az állam törvényben vagy más módon rögzített kifizetési kötelezettségvállalásai miatt, részint mivel több területen, így az egészségügy és a jóléti juttatások terén felgyorsult a kiadások növekedése.

A kiadások növekedése tartós strukturális hiányt okozott az államháztartásban; a krónikus deficit pedig a GDP-hez viszonyítva nagyarányú állami adósságállomány felhalmozódásához vezetett. Emiatt megnöttek a költségvetés adósságszolgálati terhei, azaz kamatfizetési és hiteltörlesztési kiadásai, így kevesebb maradt a jóléti és egyéb kiadásokra, vagyis azok további finanszírozását megnehezítette, sőt több területen ellehetetlenítette.

A folyó költségvetés hiánya az 1990-es években az EU-tagországok többségében a GDP-hez viszonyítva 5-7 százalékos arányt ért el, sőt Görögországban több évben meghaladta a kilenc százalékot. (A maastrichti megállapodás legfeljebb három százalékban rögzíti ennek elfogadható mértékét.) Az állam felhalmozott bruttó adósságállománya a maastrichti célkitűzések szerint legfeljebb a GDP hatvan százalékát érhetné el, de Luxemburg kivételével valamennyi EU-országban jóval meghaladta azt. Tehát elengedhetlenné vált az EU-országok költségvetésének konszolidálása, a hiány lefaragása.

A deficit elvben két úton csökkenthető: a bevételek növelésével és/vagy a kiadások csökkentésével. A 2002–2006-os időszakban az EU-15-ök és az euróövezet országai egyaránt kénytelenek voltak komoly erőfeszítéseket tenni az államháztartási deficit csökkentésére, a hiány konszolidálására. Ez fontos tanulságokkal szolgál az új EU-12-ek számára is.

2002 és 2006 között a megtermelt GDP újraelosztásának mértéke, azaz az állami bevételek GDP-hez viszonyított aránya az

EU-25-ök átlagában 44,5 százalékról 45,3 százalékra nőtt, az EU-27-ekre számítva pedig ez az adat 44,4 százalékról 45,2 százalékra emelkedett. A GDP újraelosztásának mértéke számos gyakran hangoztatott szándék ellenére nem csökkent, hanem emelkedett. Ezt mint alapvető ténytet kell kezelni, mert önmagában nem minősíthető, csak a gazdasági fejlődés egészének keretében.

Az euróövezetben az állami bevételek a GDP 45,1 százalékaról 45,7 százalékára emelkedtek a jelzett időszakban. A jelenlegi 27 EU-tagállam közül 2002 és 2006 között 18 országban nőtt a megtermelt GDP újraelosztásának aránya. Ezek az országok Bulgária, Csehország, Ciprus, Dánia, Észtország, Franciaország, Hollandia, Írország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Nagy-Britannia, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország. Ugyanez a helyzet egyébként 2000-hoz viszonyítva is. A GDP-hez mérve az államháztartás kiadásainak aránya Spanyolország, Finnország és Írország kivételével rendre magasabb a bevételi aránynál. Az EU-25-k összességében azonban 2002 és 2006 között a kiadások aránya 47 százalékos szinten változatlan, az EU-27-ekben 46,9-ről 46,8 százalékra minimálisan mérséklődött, az euróövezetben pedig 47,7-ről 47,3 százalékra csökkent.

Az állami kiadások aránya a GDP-hez képest 2002 és 2006 között az EU-27-ek közül 17 országban csökkent, és több országban számottevő arányú kiadáscsökkentésre került sor, azonban az egy főre jutó költségvetési kiadások reálértékben nem mérséklődtek, a GDP-növekedés, a foglalkoztatás bővüléséből származó többletbevételek, párosulva az alacsony inflációval lehetővé tették a kiadások reálértékének növelését. Az egészségügyi, oktatási és kutatási-fejlesztési kiadások reálértékben

az EU-15-ökben és az EU-27-ekben is növekvők 2002 és 2006 között. Az egyetlen szomorú kivétel 2007-től Magyarország, ahol az egészségügyből és az oktatásból nettó reálértékű forráskivonás történik. Ez a tendencia ellentétes az összes többi EU-országgal.

Sokat vitatott az állam más piaci szereplőket kiszorító hatása. Ez a kérdés korántsem dönthető el általános érvényűen, mivel az állami megrendeléseknek és kiadásoknak jelentős pozitív, konjunktúraösztönző, termelés- és piacserkentő hatása is van, amely időnként nagyobb, mint a kiszorító hatás. Éppen e pozitív hatásokra épített évtizedekig a keynesi gazdaságpolitika, ám ennek korlátai, sőt határai napjainkra nyilvánvalóvá váltak. Ezért a gazdasági növekedés ösztönzése érdekében az EU-országok többségében az adók és a társadalombiztosítási járulékok arányának csökkentését célzó adóprogramcsomagokat kívánnak megvalósítani. Ezzel egyidejűleg azonban a kiadások szigorú felülvizsgálatára, a nagy jóléti ellátó rendszerek alapvető reformjára kényszerülnek. Az adók és a társadalombiztosítási járulékok együttes aránya az EU-országok többségében így is a GDP 40-50 százalékos sávjában marad, és Svédországban, valamint Dániában jóval meghaladja a GDP felét.

Az államháztartásban és a társadalombiztosítási rendszerek működtetésében olyan strukturális finanszírozási gondok vannak jelen, amelyeket a konjunkturális fellendülés nem oldhat meg, ezért gyökeres átalakításuk elengedhetetlen. A német és a francia reformok abba az irányba mutatnak, hogy az indokolt juttatásokat a valóban rászorultak számára biztosítsák, s inkább azok egyes nem fenntarthatónak ítélt elemeit szüntetik meg. Az oktatási ösztöndíjat nemcsak fenntartják, de a megélhetéshez a főiskolás igen kedvezményes

vagy kamatmentes hitelt is igénybe vehet, amit munkába állása után kedvező feltételekkel törleszthet. A támogatást azonban az indokolt tanulmányi időre korlátozták, mivel korábban sok diák 10-12 évig járt egyetemre, s élvezte a támogatást. A családi pótlék több EU-országban a nappali főiskolás hallgató után is jár, de csak az elvégzésig szükséges minimális tanulmányi időre. Látható, hogy az átalakítások lényegesek, de a juttatások színvonala olyan magas marad, amelyről az EU-15-ökön kívüli, illetve a Nyugat-Európán kívüli országok többségében a polgárok nem is álmodhatnak.

Mivel a gazdasági és monetáris unióban (EMU) az euró értékvédelmére hivatott Európai Központi Banknak szigorú monetáris politikát kell folytatnia, a részt vevő országoknak a korábbinál jóval nagyobb költségvetési fegyelmet kell betartaniuk. Az európai jegybank nem hajlandó az állami kiadások növekedését a közösen megállapított ütemhez képest több pótlólagos pénzkibocsátással finanszírozni; az országok költségvetése csak a terhek újraelosztásával és a tőkepiaci finanszírozással élhet a költségvetési deficit finanszírozásakor. Mindkettő egyre súlyosabb következményekkel járt, és mindinkább korlátokba ütközött. Ezért egyre kényszerítőbbé vált a kiadások konszolidálása.

(v) Az Európai Unió a világgazdaság három főszereplőjének egyike. Az USA-énál és Japánénál nagyobb népességgel és az utóbbinál magasabb világkereskedelmi részesedéssel bír. Az USA-val szemben viszont hátrányban van a termelési potenciál tekintetében: az elvileg egységes termelőgépezetet a nemzeti határok még mindig széttördelik; eltérőek a gazdaságpolitikák, a finanszírozási lehetőségek. Az EU az USA-val és Japánnal szemben több területen

súlyos versenyhátrányban van. Ezek a következőekben nyilvánulnak meg:

- * a világpiacon élenjáró EU-cégek, iparágak hiánya,
- * a kisebb piaci erő, alacsonyabb termelési koncentráció mellett,
- * műszaki-technológiai hátrányok,
- * túl kisméretű és széttöredezett tőkepiac, valamint
- * viszonylag kedvezőtlen növekedési ütemek.

A technológia terén mindinkább érezhető az USA nagyobb tőkeereje és Japán nagyobb dinamikájából származó kutatási, fejlesztési fölénye. Az új technológiák bevezetésének lassúsága, a hosszadalmas és nehézkes engedélyezési eljárások, a munkaerő magas mellékköltségei és a kevésbé innovációbarát adózási rendszerek képezik az unió legfontosabb hátrányait. Napjainkig az európai piac erősen megosztott, a piaci erő pedig gyenge. A magasabb koncentráció terén nem jelent feltétlenül műszaki-technológiai fölényt vagy jobban működő vállalatot, de a nagyobb tőke miatt több fejlesztési erőforrást, szélesebb mozgásteret és piaci lehetőségeket biztosít. Arra természetesen ügyelni kell, nehogy a piaci koncentráció erősödése a verseny korlátozásához, még kevésbé az erőfölénnyel való oligopolisztikus visszaéléshez vezessen. Éppen ennek megakadályozása az európai versenypolitika és -felügyelet legfontosabb feladata.

A technológiai hátrány az EU világpiaci versenyképességének több területen erős korlátja. Az EU K+F-tevékenységének mérete messze elmarad az USA-étól, s a hátrány jóval nagyobb, mint a termelésbeli elmaradás. Az EU-országok egyelőre viszonylag keveset költenek kutatásra-fejlesztésre, s nem remélhető, hogy 2010-

re elérjék a lisszaboni stratégiában szereplő háromszázalékos K+F-ráfordítást a GDP-hez viszonyítva.

Az export növekedése az EU-országokban az 1990-es évtizedben évi átlagban 5,4 százalék volt, míg az USA-é 7,3 százalék, és a fejlett országok átlaga évi 5,7 százalék. A 2001–2005-os időszakban az unió exportjának növekedése (évi 11,8 százalék) meghaladta a fejlett országok átlagát (évi 9,4 százalék), s jóval magasabb volt az amerikaiénál és a japánénál is. 2006-ban az EU exportjának növekedése 12,8 százalék volt, ami némileg meghaladta a fejlett országok átlagát (12,6 százalék), de a világelexport növekedésétől (14,8 százalék) elmaradt. Magyarország exportjának növekedése 2001 és 2005 között kiemelkedő volt, évi átlagban 18,5 százalék, 2006-ban pedig 17,1 százalék.

3) A NÖVEKEDÉS, A MODERNIZÁCIÓ ÉS A FOGLALKOZTATÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az EU-15-ökben az elmúlt másfél évtizedbeli fejlődési tendenciák azt mutatják, hogy a növekedés, a beruházások és a foglalkoztatás összefüggése a korábbinál bonyolultabbá vált, és minősége, jellege is megváltozott. A foglalkoztatás bővítéséhez szükség van növekedésre, de a növekedés önmagában nem biztosítja a munkanélküliségi probléma megoldását. Az alacsony szak-képzettségű, viszonylag kevés hozzáadott értéket termelő munka leértékelődése és tőkével való helyettesítése fellendülés idején is folytatódik, mert a fajlagos termelési költségek csökkentése ezt követeli meg. A modernizáció hatása a munkaerő-piaci helyzetre kettős: felgyorsítja az alkalmaz-

kodási folyamatot és annak kényszereit is a munkaerőpiacon (a nem rentábilis munkahelyeket felszámolják), de egyidejűleg tartós keresletet támaszt magasan szakképzett munkaerő iránt.

A gazdasági növekedés és az ennek minőségi oldalát is tükröző fejlődés a modernizáción alapul, s maga is erősen visszahat az utóbbira. A modernizáció a fejlődés megalapozója, indukálója és a versenyképes munkahelyek teremtésének bázisa. Figyelembe véve azt az alapvető tendenciát, hogy a modernizáció tömegesen szüntet meg régi, elavult munkahelyeket, míg jóval kevesebb számban teremt versenyképes újakat, az EU-15-ök tapasztalatai szerint a probléma enyhítésének fő útja az innovációs beruházások ösztönzése és az oktatáspolitikai fejlesztése, mert ezek határozzák meg a foglalkoztatás kilátásait. Melyek a gazdasági növekedés mozgatórugói az EU-15-ökben?

2002 és 2006 között az EU-15-ök átlagában a belföldi kereslet bővülése évi 1,3 és 2,7 százalékos értékek között ingadozott. A magánfogyasztás bővülése a bérek és bérjellegű jövedelmek viszonylag lassú növekedése mellett az évi 1,2-1,9 százalékos sávban mozgott, a közületi felhasználás ennél nagyobb mérvű volt, évi növekedése 1,4-2,5 százalékot tett ki. A gazdasági konjunktúra alakulása függvényében érzékenyen ingadozik az építőipar; bővülése évi 1,7-4,5 százalék volt a jelzett időszakban. A gép- és berendezésberuházások növekedése még nagyobb ingadozást mutat a növekedés évi 1,7-6,3 százalék közötti bővülésével. A külkereskedelmi forgalom reálértéke euróban számítva az EU-15-ökben a jelzett időszakban évi 3,4 és 8,0 százalék között növekedett.

A fejlődés kilátásait tekintve sok függ attól, hogy a piacbővülésből mely tagországok és külső szállítók tudnak profitálni. A

dinamikus távol-keleti és más Európán kívüli szállítók versenye tovább erősödik az EU-piacon. Az EU várakozásai szerint a kibővült unió tagországi importjukat meghaladó mértékben növelik külső, harmadik országokba irányuló exportjukat, így középtávon az EU-országok összesített külkereskedelmi és teljesítménymérlege harmadik országokkal szemben javulhat.

A makrogazdasági problémák és korlátok közül a legsúlyosabb gondot az állami-közületi költségvetések folyó deficitje és adósságszolgálati terhei okozzák. Az EU-27-ek átlagában a 2002–2006-os időszakban a kamatkiadási terhek átlagosan a GDP hat százaléka körül mozogtak. Ennél jóval magasabb kamatkiadási terhet találunk Görögországban, ahol az éves GDP tíz százalékát teszi ki, Olaszországban kilenc százalék, Belgiumban és Máltán nyolc-nyolc százalék. Az új EU-12-ek közül Magyarországon a legmagasabb az állam kamatterhe, évi nyolc százalékot tesz ki. A makroszintű pénzügyi egyensúlyhiány miatt a legtöbb EU-országban a következő években napirenden marad az állami-közületi kiadások, megrendelések lefaragása, így az állami szféra kevesebbet fordíthat beruházásokra, a modernizációt és a munkahelyteremtést is növekvő mértékben magánvállalatok valósítják meg.

Az egységes belső piac, a vámunió túlmenően, magában foglalja a tőke és a munkaerő szabad áramlását is. (A tőkeáramlás jogi és adminisztratív akadályai eltűntek, évtizedünkre a unióon belül megvalósult a szabad tőkeközvetés.) Az EU-15-ök állampolgárai elvileg szabadon vállalhatnak munkát bármely régi tagországban. A gyakorlatban azonban a munkaerőáramlást számos tényező akadályozza, túl a mobilitás „természetes” korlátain. A saját tulajdonú ingatlan, a családi kötelek, a letelepedettség időtartama, a nyelvi kor-

látók erős visszatartó tényezők a migrációval szemben. A legfőbb akadályok azonban a gazdaság működésében rejlenek. Az új EU-12-ekkel szemben tizenkét régi tagország a belépéstől számított hét évig korlátozással élhet.

A gazdasági fejlettségi és életszínvonalbeli különbségek alapvetően kétirányú migrációt ösztönöznek: „keletről nyugatra” és „délről északra”, a fejletlenebb területekről a fejlettebbek irányába vonzzák a munkaerőt. Ugyanakkor a magasabb bérek és azok járulékos terhei miatt e területeken a legerősebb a modernizációs törekvés, az élőkommunikáció technikával történő helyettesítésére, a fajlagos termelési költségek csökkentésére.

Jelenleg az EU-ban a fejlettségi színvonalbeli különbségek nagyok, a termelési költségek színvonala eltérő, a bérek, a termelékenység, a termelési feltételek (az adóterhek tényleges nagysága) igen különbözőek. A munkahelyek és a munkaerő-piaci versenyhelyzet szempontjából a foglalkoztatás költségei és a munkatermelékenység viszonyának alakulása döntő szerepet játszik.

Ellenben a migráció – az EU-beli tapasztalatok szerint – nem lehet sem nemzeti, sem közösségi szinten az integrációs kiegyenlítés célravezető útja. Az EU-n belül az elmúlt két évtizedben ösztönözni igyekeztek a közös piaci országok állampolgárainak mobilitását, részben éppen a strukturális munkaerő-piaci probléma enyhítésére, míg az EU-n kívülről jövő migrációt mindinkább korlátozzák, de az új EU-12-ekből jövő szakképzetlen munkaerővel szemben is szigorú korlátot emeltek 2011-ig.

Az EU-beli munkaerőpiac fejlődési iránya minden korábbinál nagyobb mértékben a magas szakképzettségű, fejlett tech-

nológiát alkalmazó, a sajátos telephelyelőnyöket kiaknázó munkahelyteremtés. A termelés automatizálása, a modern technológiák bevezetése a termelés rugalmasságának növelését hivatott szolgálni. Ez nemcsak a gyártási folyamatra érvényes, hanem a vállalati ügyvitelt segítő modern adatfeldolgozási, információs és kommunikációs technológiákra is. A legutóbbi években ez a legfőbb racionalizációs forrás az EU-országokban.

4) A KUTATÁS-FEJLESZTÉS ÉS INNOVÁCIÓ AZ EU-BAN

A kutatási-fejlesztési ráfordítások az EU-ban az innovációs kiadásoknak csak egynegyedét teszik ki. A többi innovációs kiadásra még a K+F-kiadás háromszorosát kell fordítani, míg az innováció piaci eredményre vezet. Ez azt bizonyítja, hogy a K+F-tevékenység a műszaki-gazdasági haladásnak kulcsfontosságú, de nem elégséges tényezője. A K+F-ráfordítások súlya az innovációs kiadásokon belül csökkent, a technológiafejlesztés és termelés-előkészítés súlya viszont nőtt.

Az innovációs beruházások élén a következő években (is) az adatfeldolgozás áll. Ezt követi a termelés automatizálása, új gyártási eljárások bevezetése, majd a meglévő termékek funkcióinak fejlesztése. A kommunikációs technika bevezetése, elterjesztése a cégen belüli és a vállalatok közti kommunikációs rendszerek kialakítását továbbfejlesztését eredményezi. Az adatfeldolgozási, információs és kommunikációs technika integrációjától az EU műszaki-világpiaci pozíciójának erősödését remélik.

Az állami kutatási-fejlesztési politika csak az innovációs kockázatok kisebb ré-

szét fedezheti. Ezért a fő feladat a vállalatokra hárul. A műszaki fejlesztési politika fő irányát az EU-ban elsősorban abban látják, hogy a műszaki-gazdasági fejlődés minél kedvezőbb keretfeltételeit biztosítsa, javítsa a gazdasági alanyok tudományos-műszaki információellátását, segítse elő kockázatviselő képességük javulását, s a műszaki fejlődés és a piaci lehetőségek várható alakulásáról nyújtson minél pontosabban orientáló képet. Ezt egészíti ki a műszaki fejlesztés diffúzióorientált ösztönzése, mely a projektumorientáció eszközeivel is él.

A gazdaságpolitikai elemzések az innovációs tevékenység gazdaságpolitikai keretfeltételei, klímája, környezete javításától várják az EU-országok műszaki fejlesztési pozíciójának, világpiaci versenyképességének erősítését. A műszaki fejlesztés eredményességének fokozásához az ilyen jellegű tevékenységet szabályozó fiskális és versenypolitikától várnak ösztönzést.

Lényegesen magasabb növekedési ütem hosszabb távon nem várható az EU egészében, ezért (a) megnő a skálahozadék növelésének jelentősége (a termelésben, marketingben egyaránt), (b) fontosabbá válik a specializációból nyerhető előnyök kiaknázása, (c) súlyponti feladat lesz a kínálat rugalmasságának fokozása, valamint (d) az innovációs tevékenység erősítése.

Az EU-integráció a közösségi programok révén, az Európai Beruházási Bank és az Európai Beruházási Alap által finanszírozott beruházásokkal, a döntéshozatali és finanszírozási okokból nehezen körvonalazódó, de várhatóan mégis megkezdődő európai infrastrukturális projektekkel járulhat hozzá a foglalkoztatás bővítéséhez. A közösségi újraelosztás mértéke távlatban is alacsony marad; a brüsszeli költségvetés az EU-országok GDP-jének 1,045 százalékát érheti el. A modernizáció és a fog-

lalkoztatás részben a multinacionális nagyvállalatoktól függ; jórészt azonban regionális és helyi szinten dől el, mivel új munkahelyeket főleg a kis- és a középvállalatok teremtenek. E vállalatok az EU-ban a foglalkoztatottak 70 százalékának adnak kenyeret.

A közbeszerzések feltételeinek EU-szintű egységesítése és piacuknak nemzetközi megnyitása nyomán várhatóan e téren is nő az export lehetősége.

Az EU a modernizációhoz szükséges technológiák beszerzési forrásaként, kvázi egységes belső piaca révén az export fő felvevőjeként és a fejlődés katalizátoraként szerepel a tagországok és a kapcsolódó partnerek, köztük Magyarország számára.

5) AZ EU-INTEGRÁCIÓ FEJLŐDÉSÉNEK KILÁTÁSAI

Az EU-országok közép távú fejlődési kilátásait az exogén, a külső világgazdaságból érkező hatások mellett (1) a gazdasági és monetáris unió jövője, (2) az EU fő reformra szoruló területein elérendő átalakulás és (3) az EU következő, keleti irányú kibővítésének sikere határozzák meg.

A gazdasági és monetáris unióról szólva egyelőre csak az utóbbiról beszélhetünk reálisan, hiszen a monetáris politikák integrálódtak (integrálódnak), a gazdaságpolitikák viszont még döntő mértékben nemzetállamiak, és igen eltérő vonásokat hordoznak. Európában 2008-ra 13 országban az euró lépett a nemzeti valuták helyébe. A közös valuta lendületet adott az áru- és szolgáltatás piac és főleg a tőkepiac integrálásának, de nem küszöböli ki a fejlettségi szintbeli, termelékenységbeli, rentabilitásbeli stb. különbségeket a résztvevő orszá-

gok között. Éppen ezek a különbségek tartós feszültséget okozhatnak, s a nemzetállamok feladták az ezek kezelésére hivatott eszköztár kulcsfontosságú részét (árfolyam-változtatás lehetőségeinek mennyisége, önálló monetáris és devizapolitika megszűnése, exportösztönzés számos eszközeinek megszűnése). A monetáris politika integrációja és a fiskális politikák nemzetállami jellege közötti különbség is számos feszültség forrása. Középtávon a közös monetáris politika egyre inkább kikényszeríti a szigorú államháztartási politikát a résztvevő országokban, s így a következő években restriktívebb költségvetésekkel kell számolni az EU-országokban.

A stabilitásorientáltság a maastrichti stabilitási és konvergenciakritériumok teljesítésének vállalt kötelezettsége erősen megszabja a gazdaságpolitikák irányát, s az egyensúlyi szempontok prioritását kényszeríti ki, behatárolva mindenfajta pótlólagos finanszírozás mozgásterét.

A fő gond az, hogy éppen a XXI. század első évtizedében az integráció elmélyítésének feladatai, az elengedhetetlen EU-reformok kidolgozása, elfogadása és megvalósítása, valamint az EU megvalósult keleti irányú kibővítése jelentős finanszírozási igényeket támaszt. Az EU jövője szempontjából fontos, hogy az új EU-12-ek felzárkózása erősíti az EU összpotenciálját, és ellene hat Európa világgazdasági térvésztesének. A közép-európai országok EU-ba lépésének hozama három fő területen jelentkezik: 1) az exportpiacok bővülése nyomán keletkező pótlólagos exportbevételek az EU cégek számára; 2) a működő tőke beáramlása és termelése nyomán keletkező profit az EU-beli befektetők számára; 3) a közép-európai országokban megvalósított alacsonyabb fajlagos termelési költségek révén a hazaszállított termékek beépítésével saját termelésüket rentábilisabbá teszik,

ezáltal javul pozíciójuk a nemzetközi versenyben.

Az EU-beli sürgető reformok fő területei (i) az intézményi reform, (ii) a közös költségvetés reformja és (iii) az agrárszféra átalakítása. Ezek szükségessége nyilvánvaló, a szándékot többször és ünnepélyesen kinyilvánították, sőt egyes területeken a reform érdemi kidolgozása, illetve bevezetése is folyik (például az intézményi rendszer átalakítása), de összességében ezek hatása inkább a lemaradás csökkentésében, a fejlődés alapvető követelményeihez történő igazodásban jelenik meg és növekedési-fejlődési hatása csak később és fokozatosan várható.

A globalizáció, az integráció, a regionalizmus és a nemzetállam gazdasági szerepének átalakulása négy alapvető folyamat a XXI. század eleji Európában. A külső hatás erősségét tekintve a globális tényezők egyre súlyosabb, nagyobb szerepet játszanak. A regionalizmus a szerves térségképződés energiáinak kiaknázásával értékelheti fel a versenyképesebbé váló régiók szerepét Európában. A versenyképesség fő tényezői (a) a humán tőke, (b) a modernizáló beruházások, (c) a speciális helyi előnyök és (d) a jó infrastruktúra együttes működése. Ezért a jobb képzést és továbbképzést, az innovációösztönzést, a minőségi munkaerő-állományt biztosító gazdaságpolitika a fejlődés fő tényezője Európában, az EU-ban és a csatlakozó országokban egyaránt. Ezek biztosításában pedig az állam gazdaságpolitikája döntő szerepet játszik, ezért szerepe, felelőssége a fejlődés generálásában nem csökken, hanem növekszik.

A hosszú távú, fenntartható növekedéshez csak stabilitásorientált gazdaságpolitikán keresztül vezet az út. Ehhez a sokszoros deficitek kiküszöbölésére, hosszú távú fejlesztési stratégiára, hiteles gazdaságpolitikára, a strukturális egyensúlyhiányok

mérséklésére és a felzárkózási esélyeket megvalósító átfogó oktatásra-képzésre és munkahelyteremtésre van szükség. (Kádár Béla, 2005).

6) AZ ÁLLAM ÁTALAKULÓ SZEREPE

Az állami gazdasági, szociális szerepvállalásának átalakulása az elkövetkező időszakban nagy léptékű lesz az EU-ban. Elsősorban az állam közvetlen gazdasági, termelési, beruházási tevékenysége csökken, s több országban folytatódik az állami tulajdon privatizálása. A közületi szférát elsősorban a közszolgáltatással kapcsolatos hálózatok, az infrastruktúra kiépítésében továbbra is jelentős beruházások terhelik. A korlátozott beruházási erőforrásokat célszerűbb ezekre koncentrálni, mint olyan beruházásokba fektetni, amelyeket magáncégek hatékonyabban valósítanak meg. Az állami iparvállalatok jó részének már bealkonyult az EU-országokban.

A jóléti államnak az elmúlt évtizedekben Nyugat-Európában kialakult modellje korántsem szűkíthető le az újraelosztásra és a jóléti juttatásokra. A nyugdíj pedig nem is tekinthető juttatásnak, csakis befizetéssel szerzett járandóságnak. A nyugdíjpénztárak Nyugat-Európában mindenütt önálló alapként működnek, s az állam a befizetéseket nem vonja, nem is vonhatja el. Ellenkezőleg, azok működéséhez garanciát, biztosítékot, szükség esetén kiegészítő támogatást nyújt.

A szociális piacgazdasághoz tartozik minden szinten a munkavállalóknak az őket érintő döntésekkel kapcsolatos beleszólási, részvételi joga, amit a jóléti államokban átfogó jogi és intézményrendszer garantál. A jóléti állam érdekegyeztetési és

-védelmi mechanizmusa az elmúlt évtizedek történelmi vívmánya, amely minden korábbi korszakhoz képest magasabb ütemű és kiegyensúlyozottabb gazdasági és társadalmi fejlődést biztosított. A gazdasági érdekütközések társadalmilag elfogadott, elfogadható kezelési módja, a konszenzuskeresés mechanizmusa napjainkban még nagyobb jelentőségűvé válik, amikor a viszonylag alacsony gazdasági növekedési ütem, a strukturális deficit, a nagymérvű munkanélküliség, a közfeladatok finanszírozási gondjai mellett meg kell oldani a strukturális alkalmazkodás, az integráció elmélyítésének és kibővítésének és a világgazdasági versenyképesség javításának együttes feladatát is.

A munkavállalók részvétele a döntésekben azon alapul, hogy a munkaadók és munkavállalók viszonyában fontos szerep jut az érdekegyeztetésnek, a természetesen érdekkülönbségeket, sőt ellentéteket is hordozó, mégis kooperatív stratégiának. A konszenzuskeresés, a döntéshozatali részvétel rendszere a munka humanizálásával, a munkaszervezés minőségének javításával egyben a világgazdasági versenyképesség javításának is fontos tényezőjévé vált.

A rugalmas munkaerő-gazdálkodás napjaink egyik kulcsproblémája a fejlett világban. Az előrehaladás e téren számos jogi, társadalompolitikai, érdekvédelmi akadályba ütközik, de egyre erősödik a felismerés, hogy a foglalkoztatási probléma nem a meglévő munkahelyek minden áron való védelmével enyhíthető, hanem csak a termelésnek a korszerű piaci követelményekhez, a kereslethez való alkalmazkodásával, dinamizálásával. Ezért vált a modernizáció kulcstényezővé.

A XXI. században az állam az EU-15-ökben nem elsősorban juttatásokat nyújt, hanem gazdasági és szociálpolitikája révén biztosítja polgárai számára a jövedelemhez,

a táplálkozáshoz, a lakáshoz jutás, az egészségügyi ellátásban és az oktatásban való részvétel lehetőségét, keretfeltételeit. Erősödőben van a modern szociális piacgazdaság koordináló, szolgáltató, keretfeltételeket, tisztességes piaci versenyt biztosító szabályozó szerepe az elosztási funkcióval szemben.

A jóléti állam főleg azért került válságba, mert diszfunkciói (például a pazarlás) erősödtek, megrendült az állam problémamegoldó képességébe vetett bizalom, és az ellátás finanszírozása korlátokba ütközött. Emellett csökkent a tőketulajdonosok érdekeltsége a reálberuházások terén (mert a tőkepiaci spekuláció többet hoz), amint a dolgozók érdekeltsége is a termelékenység növelésében.

Csökkent az állami újraelosztás ésszerűsége (eredményessége), bürokratizmus viszont megnőtt. Ez számos EU-országban hátráltatja a növekedés ösztönzését. A szubvenciók fő problémája, hogy a hatékonyabb területeken megtermelt erőforrások elvonása hátráltatja azok fejlesztését. A jóléti állam finanszírozási alapja megrendült, ezért demográfiai és strukturális okokból új alapokra kell helyezni.

A szociális piacgazdaság a XX. század második felében összekapcsolódott a jóléti állam intézményeivel, de a kettő nem azonosítható. A jóléti állam további fenntartása, de nagymérvű leépítése is objektív korlátokba ütközik. A jóléti gondoskodás formái sokszínűbbé válnak, s a jóléti politika megvalósításában nagyobb szerep jut a piaci módszerek kombinációjának. Sajnos gyakran ezek sem vezetnek a költség- és árnövekedés megakadályozására (például erre az amerikai egészségügy). A modern gazdaság jövője egyaránt múlik a piacgazdaság eredményességének javításán és az állami újraelosztás hatékonyságának növelésén.

Az állami szerepvállalás szűkítése korántsem jelenti az állam kivonulását a gazdaságból. Elsősorban a szociális piacgazdaság jogi, intézményi, politikai rendszerének működtetése kerül előtérbe, amiben egyre nagyobb szerepet kapnak a polgárok helyi, regionális szerveződései. A jogrend és a szociális biztonság, a közbiztonság garantálása is közfeladat. Az államnak kell gondoskodnia a piacgazdasági verseny feltételeinek szabályozásáról, a gazdasági erővel, erőfölénnyel, a monopol-, illetve oligopol helyzettel történő visszaélés megakadályozásáról. Az EU-beli koncepciók szerint az állam feladata marad – de egyúttal nemzetek feletti összefogást és regionális erőfeszítést is igényel –, hogy biztosítsa a közösségi javak, köztük a természeti környezet védelmét, amire nem képesek a piaci mechanizmusok.

Az egészségügy, az oktatás, a kutatás és az infrastruktúra fenntartását és fejlesztését a gazdaságpolitikusok, a szakértők túlnyomó többsége olyan területeknek tartja, amelyek fejlődésének dinamikája meghatározza a XXI. századbeli világgazdasági versenyképességet és az országok sorsát.

Az állami szerepvállalás az EU-15-ökben nem leépül, hanem átépül. A finanszírozhatóság érdekében a szociális juttatási rendszerek finanszírozási mechanizmusait új alapokra helyezik, s a befizetések és a juttatások várhatóan egyértelműbben, kiszámíthatóbban kapcsolódnak egymáshoz. Az alkalmazkodási terhek nem kerülhetők el, de ésszerűbb és célszerűbb finanszírozási modelleken dolgoznak. Az EU-országok kisebb arányú újraelosztást végrehajtó, de hatékonyabb állam létrehozásán fáradoznak. A nemzetállam az újraelosztásnak és a jóléti rendszerek működésének kerete, garanciája marad.

7) A SKANDINÁV, AZ ANGOLSZÁSZ ÉS A RAJNAI PIACGAZDASÁGI MODELLEK

A világban ma társadalmi-gazdasági rendszerek, modellek éles versenye folyik. Európában is a piacgazdaság eltérő modelljei működnek. Gazdaságilag, pénzügyileg és társadalmi elfogadottságát tekintve is újra sikeresnek látszik a *skandináv modell*, amely a jóléti állam megújítását összekapcsolta a hatékonyság növelésével. A *flexicurity* a rugalmasság (*flexibility*) és a biztonság (*security*) összekapcsolását jelenti a gazdaságban és a szociális ellátásban. A skandináv országok jelentős gazdasági növekedést, gazdaságszerkezeti modernizációt valósítanak meg, az aktív munkaerőpiaci politika egyszerre törekszik a foglalkoztatás biztonságát és a munkaerőpiac rugalmasságát szolgálni. Ezeket összekapcsolják a nagyfokú társadalmi szolidaritással és a hatékony környezethasznosítással, a szigorú környezetvédelemmel. Az *angolszász modell* a gazdasági hatékonyság növelésére helyezi a hangsúlyt, a teljesítőképességet ösztönzi, nagymérvű privatizációt hajtott végre, amely részben strukturális fejlődést kényszerített ki, de részben igen jelentős negatív hatásokkal is járt (pl. a brit vasút esetében). Ez a modell a strukturális alkalmazkodás veszteségeit kevésbé részesíti védelemben. A pénzügyi szolgáltatások fejlettek, a vállalkozások ösztönzésében és stabilizálásában élen jár, az átlagosnál fejlettebb az innováció és a K+F ösztönzése, valamint a fenntartható fejlődés biztosítása. A *kontinentális modell* klasszikus példája Németország (*a rajnai modell*), amely tartós gondokkal küzd a lassú GDP-növekedés, a merev szabályozás, a jóléti rendszerek reformkényszerei és a magas elvonások miatt. Ezek következtében a belöldi beruházások tartósan alacsonyak, a

munkahelyek leépítése és a tőke külföldre vándorlása jelentős. A versenyképességi problémákat a fejlett technológiai színvonalal és a termékek, szolgáltatások magas minőségi színvonalával igyekeznek korábban tartani.

A lisszaboni stratégia megvalósításában tartós probléma, hogy nagy az eltérés a célok és a teljesítmények között. Az EU-országok gazdaságpolitikáiban rendszeresen hiányosságok, következetlenségek, a stabilitás hiánya, a pénzügyi egyensúlyi követelmények súlyos megsértése mutathatók ki. Különösen érvényesek ezek az újonnan csatlakozott országok egy részére, köztük a visegrádi országokra. Magyarország jelenleg egyetlen maastrichti kritériumot sem tud teljesíteni.

Az EU-országok közötti fejlettségi színvonalkülönbségek csökkentése, a konvergencia folyamatának sikeressége nagyban függ az EU intézményi és támogatási rendszerének működésétől, a csak kvázi egységes belső piac akadályainak lebontásától és a tagországok oktatási és K+F-politikájától. Mindezek kihatnak a munkaerőpiacra, a humán tőke hasznosításának feltételrendszerére és hatékonyságára. Az 1993 januárjától működő ún. egységes belső piacon (*single internal market*) a fizikai korlátok eltűntek ugyan, de az adminisztratív és a fiskális politikák eltérései és azok következményei komoly akadályokat jelentenek. Számos adminisztratív előírás nemzeti szabályozási jogkörbe tartozik, s ez eltérő feltételeket teremt. Ezeket az eltéréseket és a nemzeti szabályozás számos területen való fennmaradását azonban véleményem szerint semmiképpen nem lehet *a priori* negatív tényezőknek tekinteni. Éghajlati okokból nyilvánvalóan mások a feltételei például a tej tárolásának délen, mint északon; több ország szigorúbb környezetvédelmi előírásai jótékony hatással járnak a kör-

nyezet állapotára és az élet minőségére. A szigorúbb fogyasztóvédelmi és hulladék-gazdálkodási szabályok is előnyösen hatnak az ezeket alkalmazó országokban.

8) A LISSZABONI STRATÉGIA ÉS A GAZDASÁGPOLITIKA FELADATAI

A lisszaboni stratégia és program megvalósítása, a nemzetközi versenyképesség észszerű javítása egyszerre támaszt alapvető feladatokat a gazdasági fejlődés ösztönzése, a pénzügyi egyensúlyhiányok csökkentése és a gazdaságszerkezeti átalakítás területén. Számos ország, köztük a visegrádi országok külkereskedelmében mind szállítói, mind felvevőpiaci oldalon kiemelkedő partnerek az EU nagy gazdaságai, Németország, Franciaország és Olaszország. Jelenleg mindhárom ország alapvető növekedési problémákkal és szerkezeti gondokkal küzd, jóllehet 2006–2007-ben a növekedés gyorsult. Az elmúlt tíz évben ugyanakkor GDP-növekedésük és belső piacaik bővülése az EU-n belül messze átlag alatti volt, sőt gyakran a legalacsonyabb mutatókat érték el. Ez megnehezíti a visegrádi országok és más partnerek számára is az oda irányuló exportot. A tőlük származó technológia- és tőkeimport viszont rendkívül fontos a közép- és kelet-európai térség modernizációja szempontjából. A technológiai felzárkózás feltételeit a visegrádi országok – jelentős szellemi potenciáljuk ellenére – nem teremhetik meg önmaguk, mert ráutaltak az észszerű és a belső fejlődést generáló, katalizáló technikaimportra, s főleg annak szerves beépítésére a hazai gazdaságba. A lisszaboni stratégia sikere e fontos folyamatok összekapcsolásán múlik. Ezért a lisszaboni program és az EU-tagországok gazdaságpolitikájának kon-

zisztens koordinálására van szükség. Az EU korábbi évtizedeiben a növekedés, a termelékenység és 1973 előtt a foglalkoztatottság kedvező, illetve legalább elfogadható együttes fejlődése teremtett jó alapot a gazdaságban a XXI. század elején újra csak ezek összekapcsolásával lehet versenyképesség-javulást és felzárkózást megvalósítani.

A gazdaságpolitika fő céljai a lisszaboni program tükrében (1) a tudásalapú társadalom és gazdaság megteremtése, (2) a dinamikus gazdasági növekedés (a makrogazdasági teljesítmény) javítása, (3) a globális piacon a gazdasági versenyképesség biztosítása, (4) a gazdasági fejlődés környezeti szempontokat figyelembe vevő fenntarthatósága, (5) a szociális integráció, s ennek keretében a lehetőség szerinti teljes foglalkoztatottság és a szociális gondoskodás új európai modelljének kialakítása.

A humán tőke fejlesztését előtérbe állító gazdaságpolitika sikeressége leginkább a skandináv országok példáján dokumentálható, mivel az oktatási és a K+F-ráfordítások növelése és felhasználásuk hatékonyságának eredményessége révén a magas növekedési ütemet, az alacsony munkanélküliséget, a jövedelmek emelkedését és a versenyképesség biztosítását egyszerre sikerült elérniük. Intézkedéseket hoztak a jóléti rendszerek észszerű átszervezésére. A leépítés helyett azonban átépítést hajtottak végre, a diszfunkciók kiküszöbölésével, a visszaélések megszüntetésével, ugyanakkor biztosítva a hatékony, költségtakarékos, jó színvonalú jóléti juttatásokat. Figyelemreméltó, hogy mind a humán tőke fejlesztésében, mind a jóléti rendszerek reformjában támaszkodtak a társadalmi egyeztetés bevált módszereire és a konszenzus keresésére. A reformok kidolgozásában a skandináv gazdaságpolitikusok, és rájuk hallgatva a politikusok hangsúlyoz-

ták, hogy átgondolt és jól kidolgozott stratégiákra van szükség, amelyek elfogadott kompromisszumok elérését teszik lehetővé.

Az EU-15-ök tapasztalatai alapján a nemzetközi pozíciók javítása, illetve az új EU-12-ek számára a felzárkózás, a konvergencia elérése több dimenzió függvénye. A Deutsche Bank Research a következő változókat veszi figyelembe: (a) a reál gazdasági mutatók alakulását, köztük kiemelten az egy főre jutó GDP, az aktivitási ráta, a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatások súlyának alakulását a GDP-ben, (b) a növekedési ütemeket, különösen a GDP és a termelékenység növekedésének alakulását, (c) a jogi, intézményi és a szabályozási rendszer követelményeit, azaz a jogrendszer harmonizálását, a bankrendszer, az árfolyampolitika és a liberalizáció hatásait, (d) a pénzügyi mutatókat, különösen az infláció, a költségvetési mérleg és az államadósság alakulását, (e) a külső tényezőket, amelyek közül a folyó fizetési mérleg, a cserearányok alakulása és a külföldi tőke áramlása érdemel különös figyelmet.

A nemzetközi elemzések az országok fejlettségi színvonalának értékelésénél, a rangsor kialakításánál az információs társadalom kiépítettségét, a K+F és az innováció fejlettségét, a piacnyitás fokát, a hálózati iparágak nyitottságát, a pénzügyi szolgáltatások fejlettségét, a vállalkozásbarát gazdaságpolitikát, a szociális integrációt és a fenntartható fejlődés követelményeit veszik figyelembe. A K+F és a fenntartható fejlődés kialakítása különösen fontos a humán potenciál fejlesztése szempontjából.

Az új 12 tagországban, köztük Magyarországon, a versenyképesség javításának fő tényezője a termelékenység gyors növekedése, a munkaerő-állomány relatíve magas minősége és ugyanakkor alacsony költsége. A termelékenység növekedése viszont gyakran abból származik, hogy ugyanany-

nyi terméket és szolgáltatást kevesebb munkaerővel állítanak elő, de az elbocsátások miatt a munkanélküliség növekszik. A magyar munkaerő termelékenységéhez képest alulfizetett, amit semmiképpen nem lehet társadalmi szempontból pozitív ténynek tartanunk. Nem a munkaerő olcsóságából származó költségelőnyre kell a versenyképességet építeni, hiszen ez a kínai és egyéb fejlődő országokbeli munkabérrel szemben reménytelen és lehetetlen, hanem a magasabb hozzáadott értékre, a jobb termelékenységre és a magasabb minőségre.

Az új EU-12-ekben, így Magyarországon is, a munkaerő jórészenek minősége relatíve magas, a humán erőforrás viszonylag igen fejlett, hasznosítása viszont messze elmarad az EU átlagától és a konzisztens tudásalapú társadalom kiépítésétől, amelyet az egészségügy és az oktatás problémáinak kiéleződése tovább ront. Ezáltal messzebb kerülünk a tudásalapú társadalom kiépítésétől és a lisszaboni stratégia megvalósításától egyaránt. A humán tőke és a versenyképesség fejlesztése szempontjából jelentős versenyhátrányt jelentenek a nemzetközi összehasonlításban magas telekommunikációs költségek. Magyarországon a vállalati szektor telefonköltsége vásárlóerő-paritáson 30-40 százalékkal magasabb, mint a fejlett OECD-országokban. Az internethasználat hozzáférési díja Magyarországon az EU-átlaghoz képest is kétháromszoros. Az informatikai társadalom kiépítésében az EU-27-ek sorában Magyarország csak Lengyelországot előzi meg. (Románia és Bulgária az adatsorban nem szerepel).

A lisszaboni stratégia megvalósításában, a versenyképesség növelésében fontos szerep jut a fiskális politikának, az adó- és járulékterhek alakulásának. Magyarországon az adó- és járulékelvonások meghalad-

ják a szlovák és a lengyel mértéket, de a portugál és az írországi színvonalat is.

Az újonnan (2004-ben és 2007-ben) csatlakozott országokban a beruházásösztönző politikák nagymértékben a transznacionális és a külföldi vállalatok befektetéseit ösztönözték. Ez pozitív hatásokkal járt a külföldi működő tőke betelepülése szempontjából, ösztönözte a technológiai modernizációt, ugyanakkor a kis- és középvállalatok hátrányos helyzete fennmaradt, sőt lemaradásuk erősödött, tartós beszállítói integrálásuk (az ismert pozitív példák kivételével) elmaradt. A lisszaboni program megvalósítása átfogó, koncepciózus technológiai és struktúrafejlesztési programokat igényel. A gazdasági struktúrák átalakításának követelményrendszerében figyelembe kell venni a humán erőforrás fejlesztésének és hatékony hasznosításának prioritását, a munkahelyteremtés feltételrendszerét, a tartós, jövőorientált, rentábilis foglalkoztatás követelményeit és azt, hogy ezt csak a képzés, szakképzés, továbbképzés hatékony fejlesztése biztosíthatja. E fejlődésben az állami-közületi szerepvállalás és finanszírozás elengedhetetlen, mert a jövőorientált beruházásokat a közpénzek ideirányuló allokációja nélkül nem lehet növelni. A lisszaboni folyamat és stratégia központi elemekként kezeli a közigazgatás javítását, az egészségügy fejlesztését, az internethasználat előmozdítását és az infrastruktúrális, különösen a közlekedési és kommunikációs hálózatok fejlesztését és kiemelt finanszírozását. Történelmi tapasztalatok szerint az ezeket kiemelten kezelő országok gyorsan fejlődtek és az élvonalba jutottak, az ezeket elhanyagolók pedig hosszú távon lesüllyedtek. Tudásalapú társadalmat építeni csak egészségesebb és képzetesebb népességgel lehet. A modernizációt és struktúra-korszerűsítést csak az

emberi erőforrás fejlesztésére és jobb hasznosítására lehet építeni.

9) A FENNTARTHATÓ ÉS FELZÁRKÓZTATÓ FEJLŐDÉS PERSPEKTÍVÁI

A fenntartható és felzárkóztató fejlődés csak ésszerű növekedésre, szerkezeti modernizációra, egyidejű monetáris és fiskális stabilizációra és jó környezetgazdálkodásra épülhet. A pénzügyi stabilizáció ugyanakkor nem támaszkodhat restrikcióna, mert csak tartós fejlődés bázisán lehet megvalósítani. Az alacsony, de megfelelő reálkamatot nyújtó kamatpolitika a megtakarítások és a beruházások ésszerű összhangját biztosíthatja, s a leértékelődés fékezése kordában tarthatja az inflációt. Természetesen figyelembe kell venni az inflációs különbségek alakulását a partnerekhez képest. A termelékenység növekedése a versenyképesség-növelés és a reálbérnövelés megalapozását szolgálja.

Az EU-15-ökben a gazdasági téren sikeres országok gazdaságpolitikai stratégiája a következő fő területekre koncentrál: (i) reformok a versenyképesség növelésének előmozdítására, (ii) kutatás-fejlesztés, (iii) innováció, (iv) informatika és kommunikáció, (v) foglalkoztatás és képzés, (vi) társadalmi kohézió, (vii) a fenntartható növekedés biztosítása és (viii) a természeti környezet védelme.

Gazdaságpolitikai szempontból a modernizáció fő tényezőinek tekintendő (1) a fejlett technológiák átvételének és alkalmazásának ösztönzése, (2) a globális innovációs folyamatokba történő bekapcsolódás, (3) a fejlesztési források biztosítása, (4) a tőkepiacok fejlettsége és működése, (5) a dinamikus felvevő piacok biztosítása, (6) a

jól képzett és megfelelően motivált munkaerő-állomány kialakítása és hasznosítása. Európában, elsősorban az EU-ban, rendelkezésre áll a közép-európai országok modernizálásához szükséges technológia. A finanszírozás fontos tényező, de az EU GDP-jének 1,045 százalékához mérten korlátozott a fejlesztési támogatás, ezért a brüsszeli költségvetési transferek igen fontos, de csak járulékos elemet jelenthetnek a közép- és kelet-európai országok felzárkózásához. Az EU nagy országainak felvevőpiacai jelenleg kevésbé dinamikusak, azaz lassan növekednek, sőt az EU importpiacán elsősorban Kína és a távolkeleti országok törnek előre.

A kutatás-fejlesztés, az innováció fejlesztése csak magas színvonalú felsőoktatás és tudományos képzés bázisán valósítható meg. A K+F-kiadásokban növelni kellene a tőkeerős vállalatok részvételét, de úgy, hogy az egyetemi és kutatóintézeti alap kutatások ne sérüljenek, sőt megerősítést kapjanak. Az EU-25-ök átlagában jelenleg 55 százalék a vállalatok részvétele a K+F-kiadásokban, de az új EU-12-ben ez az arány jóval alacsonyabb. Az USA és Japán jóval nagyobb mértékben tudja bevinni vállalatait a kutatásba-fejlesztésbe. A lisszaboni stratégia mintegy kétharmados arányt tűz ki célul 2010-re, amit igen ambiciózus célnak kell tartanunk. A matematikai, természettudományi és technológiai diplomával rendelkezők aránya a XXI. század elején kevesebb mint négy százalék az EU-15-ökben (az új EU-10-ek az EU-25-ök arányát 4,4 százalékra javítják), de a lisszaboni stratégia 2010-re 15 százalékot tűz ki, ami a jelenlegi helyzet és tendenciák alapján elérhetetlen cél. A lisszaboni stratégia célkitűzései a gazdasági reform megvalósítását az ún. egységes belső piaci irányelvek átvételének arányán mérik, illetve határozzák meg, ami jelenleg 96,3

százalék, de éppen a fennmaradó hiányzó rész jelentősége igen nagy. Az EU potenciális növekedési üteme a jelenlegi 2,5-3 százalékról tendenciaszerűen csökken, ami a fejlődés és a strukturális reformok megvalósítása szempontjából egyaránt nehézséget jelent.

A lisszaboni célok megvalósítása és a humán tőke fejlesztése a termelékenység és a foglalkoztatottság növelésének összeegyeztetését igényli. Az erőforrások allokációjában nyilvánvalóan javuló hatékonyságra van szükség. A termelékenység növelése technológiafejlesztést és nem az ugyanakkora termelés kevesebb munkaerővel való ellátását igényli. A versenyképesség növelése azt igényli, hogy a piaci szereplők többet ruházzanak be a termék- és a termelésifolyamat-innovációba. A szolgáltatási piacokat feltétlenül fejleszteni kell, de a fejlődéshez nem elegendő a piacok megnyitása, sőt gyakran éppen a piacokhoz jutás feltételeit kell racionálisan szabályozni (például a vasúti szállításban, a személyszállítási menetrendekhez kell igazítani a külső árufuvarozás igényeit és áthaladási időpontját). Ugyanígy a telekommunikációs hálózatokhoz való hozzáférés lehetőségeit, feltételeit és költségeit az államoknak kell szabályozniuk, és tisztességes versenypolitikát érvényesíteni a közjó érdekében. Azaz gyakran nemcsak deregulációra, hanem ésszerű, közérdekű versenyszabályozásra van szükség.

Az EU-ban növekszik a képzésben és a szakképzésben résztvevők száma és aránya, ami nagymértékben hat a gazdasági növekedésre, a termelékenységre és részben a foglalkoztatásra. Az átlagos közoktatási idő egy évvel történő meghosszabbítása a GDP 0,3-0,5 százalékos pótlólagos növekedését biztosíthatja. Az oktatásra fordított költségvetési kiadások aránya az EU-ban átlagosan a GDP mintegy öt százalékát teszi ki, a

költségvetésekben pedig körülbelül 10-11 százalékkal szerepel. Ennél a világ gazdaságban előretörő országok gyakran jóval magasabb arányt valósítottak meg.

Jelenleg az EU a GDP kevesebb mint két százalékát fordítja K+F-re, míg az USA a GDP 2,8 százalékát, a skandináv országok és Japán pedig több mint három százalékot. Az utóbbiakban a K+F hasznosulása is lényegesen nagyobb. Az EU versenyképességének alapvető hátrányát a kutatási tevékenység szétterjedettsége, a kutatói mobilitás hiánya, az innovációk bevezetésének, piaci hasznosításának problémái okozzák.

Mi lehet a megoldás? A lisszaboni célkitűzések megvalósításához leginkább a következőkre van szükség: (1) tisztességes versenyben jól működő termékpiacokra, amelyek a vállalatokat innovációra készítik és azt honorálják, elősegítik új, innovatív kis- és középvállalkozások piacra lépését és megszilárdulását, (2) ésszerű, jól működő, rugalmas, de ugyanakkor stabil munkaerő- és tőkepiacokra, hogy az életképes vállalkozások tisztességes feltételekkel férjenek hozzá a humán és pénzügyi erőforrásokhoz, (3) továbbá a strukturális átalakulás igen komoly támogatást igényel az innovációk kifejlesztése és bevezetése területén, amelyben a felsőoktatás, a kutatás-fejlesztés és az ipar, illetve az infrastruktúra szerves, tartós, kölcsönösen előnyös együttműködését kell kifejleszteni és folyamatosan megvalósítani. Ezeknek a keretfeltételeknek a biztosításában a gazdaságpolitikának fontos szerep jut.

A humántőke-állomány megfelelő hasznosítása, a lisszaboni versenyképességi célok elérése csak aktív munkaerő-piaci politika támogatásával biztosítható. Ehhez nyilvánvalóan intézményi reformokra van szükség. Finnország, Svédország és Dánia az aktív munkaerő-piaci politikát, a képzés-továbbképzés szerves rendszerét, a

munkahely-közvetítést, a K+F-munkahelyek létesítését ötvözte a megfelelő jóléti biztonsági juttatásokkal, felismerve, hogy a kiszámíthatóság, a szociális biztonság olyan érték, ami a munkaerő mentális és fizikai egészségét biztosítva egyben termelékenységét is növeli. Az elbocsátástól való félelem csökkenti a munkára való koncentrációt, a családok bizonytalansága veszélyezteti az egészségi állapotot és a munkaképességet, a munkanélküliség fenyegetettsége rontja a fogyasztói piac állapotát, hiszen az ilyen állapotban lévő emberek kényszerűen csökkentik vásárlásaikat. A stabilizáció ezeknek a negatív hatásoknak az ellenében hat. A biztonság növelése javítja a mentális és fizikai egészséget, erősíti a biztonságérzetet, stabilizálja a piacokat, növeli az állam adóbevételeit. A munkanélküli segélyekkel szemben nem áll áru- és szolgáltatásvolumen, adóbevétel sem keletkezik, míg a munkahelyteremtés a munkanélküliség csökkentésével mindkét területen orvoslást jelent.

Korunk alapvető problémája az Európai Unióban, hogy miként lehetne egyszerre biztosítani a megfelelő gazdasági növekedést, a pénzügyi egyensúlyhiány csökkentését és a versenyképesség növelését, az európai szociális piacgazdaság elért jóléti színvonalának lehetőség szerinti megőrzése mellett. Rendkívül komplex elméleti, gazdaságstratégiai, gazdaságpolitikai és gyakorlati kérdéssről van szó. Egyértelmű megoldási recept egyelőre nem található, de a gazdaság, a gazdaságpolitika és a politika szereplőinek e problémák együttes kezelésére kell (kellene) koncentrálniuk. A humán tőke fejlesztése és a lisszaboni stratégia ebbe az irányba mutat. A hosszú távú, fenntartható növekedéshez csak stabilitásorientált gazdaságpolitikán keresztül vezet az út, ezért az állam gazdasági szerepének újraértékelésére van szükség. Az állam

szerepvállalásának az értékrendek világos képviselőjére, a gazdaságpolitika kiszámíthatóságára, az egészségügyre, az oktatásra és a kutatásra-fejlesztésre, a társadalmi kohézió erősítésére és a világgazdasági bekapcsolódás ösztönzésére kell koncentrálnia.

* * * * *

REFERENCIÁK

- Árva László – Ivicz Mihály – Katona Klára – Schlett András (2003): *Globalizáció és külföldi működőtőke-beruházások*. Budapest, Szent István Társulat, 71 p.
- Balogh Tamás (2005): 'Nemzetközi innovációpolitikai irányzatok'. *Fejlesztés és Finanszírozás*, No. 4, pp. 21–31.
- Bognár Virág (2006): 'Tudásbefektetés a fejlett és a fejlődő gazdaságokban'. *Európai Tükör*, No. 1, pp. 117–125.
- Boldrin, M. – Levine, David K. (2005): 'Innováció – a verseny szemszögéből'. *Közgazdasági Szemle*, No. 6, pp. 537–555.
- Botos Katalin (2005): 'Piac és államtörténeti áttekintés'. Botos Katalin – Kőrösi István: *Nemzetközi gazdasági ismeretek*. Budapest, Szent István Társulat, pp. 325–349.
- Botos Katalin – Botos József (2003): *Magyarország helyzete az EU-csatlakozás évében*. Heller Farkas Füzetek, No. 1, pp. 5–16.
- Bucci, A. (2005): 'Monopoly Power in Human Capital-based Growth'. *Acta Oeconomica*, No. 2, pp. 121–150.
- Canton, Erik *et al.* (2005): *'Human Capital, R&D, and Competition in Macroeconomic Analysis'*. (CPB document No. 91.). The Hague, Central Planning Bureau, 84 p.
- Csaba László (2007): 'Az élhető Magyarország esélye'. *Competitio*. No. 1.
- Farkas Péter (2007): *Behind the Figures. The Main Foreign Trade-related Factors Affecting World Economic Growth since 1990*. (IWE Working Papers, No. 178.). Budapest, MTA VKI, 26 p.
- Farkas Péter (2007): 'Középtávú világgazdasági prognózis. Meghatározó növekedési tényezők'. *Magyarország globális környezete 2020-ig*. Budapest, MTA VKI–CEU–ENS, pp. 37–58.
- Halmi Péter (2006): 'Európa esélye: A lisszaboni stratégia. Az integrált strukturális reformok hatásai'. *Magyar Tudomány*, No. 9, pp. 1057–1071.
- Inotai András (2007): 'A világpolitikai és világgazdasági erőterek változása 2015-2020-ig'. *Magyarország globális környezete 2020-ig*. Budapest, MTA VKI–CEU–ENS, pp. 7–36.
- Kádár Béla (2005): 'Felzárkózási esélyszemle'. *Európai Tükör*. No. 7-8, pp. 37–46.
- Kerékgyártó György (2006): 'Az innovációs folyamat főszereplői'. *Magyar Tudomány*, No. 4, pp. 458–467.
- Palánkai Tibor (2006): 'A lisszaboni program megvalósíthatósága'. *Magyar Tudomány*, No. 9, pp. 1045–1056.
- Rácz Margit – Somai Miklós (2006): *Az állami szerepvállalás átalakulása az EU-tagországokban és ennek hatása a közös költségvetésre*. Budapest, MTA VKI, 25 p. (Gépirat)
- Rollwagen, Ingo (2005): 'Fortschritt in Europa durch integrierte Forschungspolitik: Die Entwicklung und Herausforderungen'. *Deutsche Bank Research: EU-Monitor*, No. 23, pp. 18–25.

- Seidel, Gerald (2007): *'Fairness, Efficiency, Risk and Time'*. (Hohenheimer Diskussionsbeiträge No. 281.). Stuttgart, Universität Hohenheim, 29 p.
- Ifj. Simon György (2006): 'Gazdasági növekedés és kutatás-fejlesztés: a svéd és finn példa tanulságai'. *Statisztikai Szemle*, No. 12, pp. 1046–1077.
- Török Ádám (2004): 'Felzárkózás és versenyképesség'. *Európai Tükör*, No. 3, pp. 60–77.
- Voskamp, Rainer – Schmidt-Ehmcke, Jens (2006): 'Wachstum durch Innovationen: Herausforderungen für die Innovationspolitik'. *DIW Wochenbericht*, No. 9, pp. 101–108.